

Trondheim og latinen

– et sveip gjennom 1700-tallet –

Per Pippin Aspaas

Lysbilder fra foredrag holdt under S.P.O.R.-festivalen i Trondheim
Katedralskolens festsal, 2. feb. 2023

UiT Norges arktiske universitet
per.pippin.aspaas@uit.no

INFORMASJON:

FESTSALEN, TRONDHEIM KATEDRALSKOLE

TORS DAG, 2. FEBRUAR

11:30 – 12:30

BILLETTER

Foto: Public domain

Skjerm bilde fra
S.P.O.R.-festivalens
hjemmeside, publisert
på nett 11. jan. 2023

Klassisk lunsjtid for alle: Trondheim og latinen

Klassisk lunsjtid for alle: Trondheim og latinen

På 1700-tallet reiste et følge ledet an av ungareren Maximilian Hell gjennom Trondheim på vei til Nord-Norge for å observere Venus-passasjen foran solskiven som skulle finne sted i 1769. Gjennomreisen ble feiret med latinske vers komponert av byens borgermester, Niels Krog Bredal, som siden skulle flytte til København som byens teaterdirektør. Bredal hadde vært elev ved Trondheim Katedralskole, og blant annet gjendiktet de fem første bøkene av Ovids *Metamorphoses* – *Forvandlinger*. Kom og hør Hell-ekspert og Dr. i latin Per Aspaas, fortelle om det internasjonale og kunnskapsrike Trondheim – på 1700-tallet!

Festsalen, Trondheim Katedralskole

2. februar

Kl. 11:30

MED

Per Aspaas

Trondhjem

«Nord-Norges hovedstad»

Trondhjem stift gikk fra Mørekysten til Nordkapp og Vardø

Trondhjem var «hovedstaden» i det nordafjelske

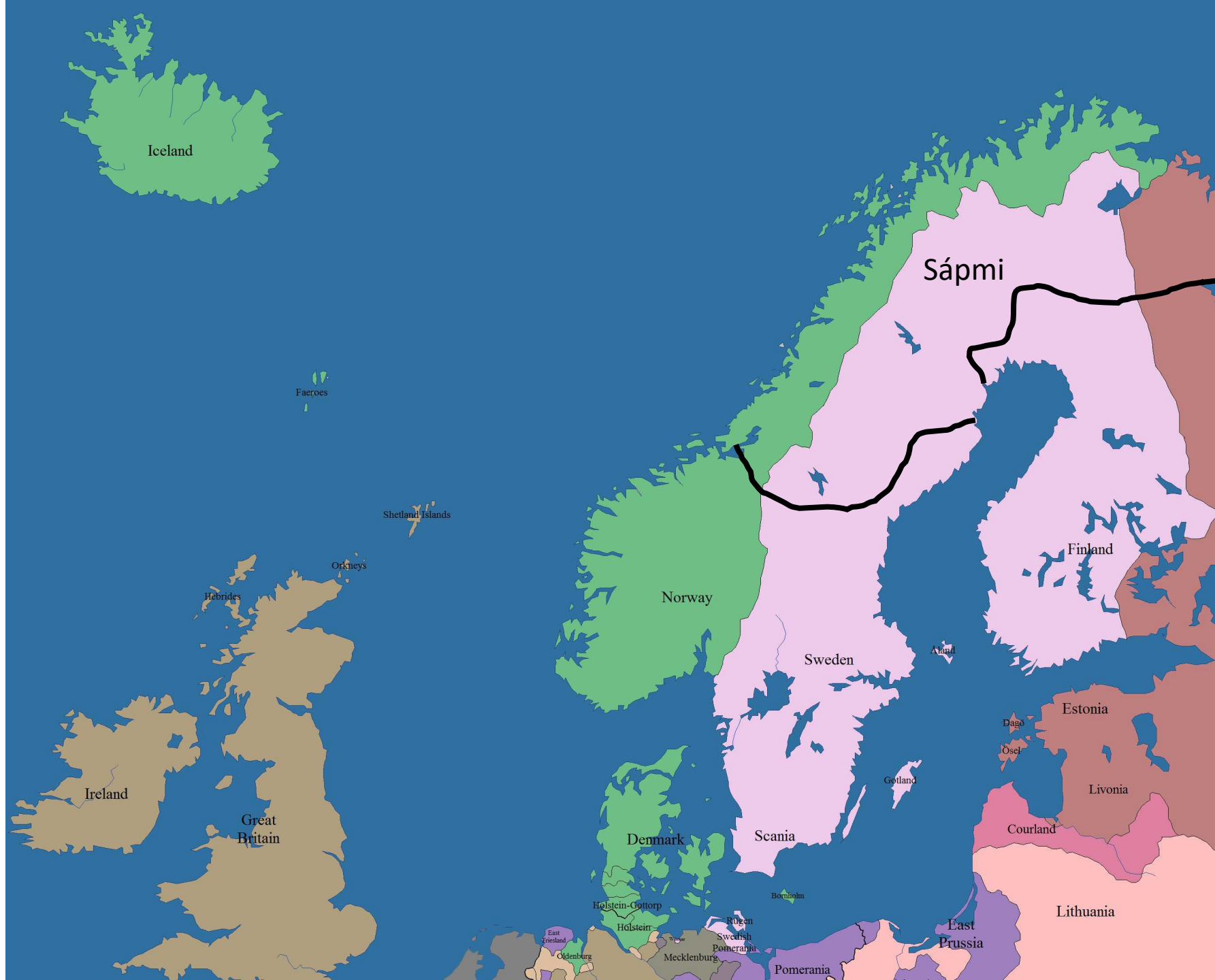
- militært
- statlig-administrativt
- kirkelig
- utdanningsmessig

Spørsmål: Var latinen viktig her på 1700-tallet?

https://no.wikipedia.org/wiki/Nidaros_bisped%C3%B8mme#/media/Fil:Trondhjems_biskoper_1618_-_1909.jpg

(hentet 2. feb. 2023)

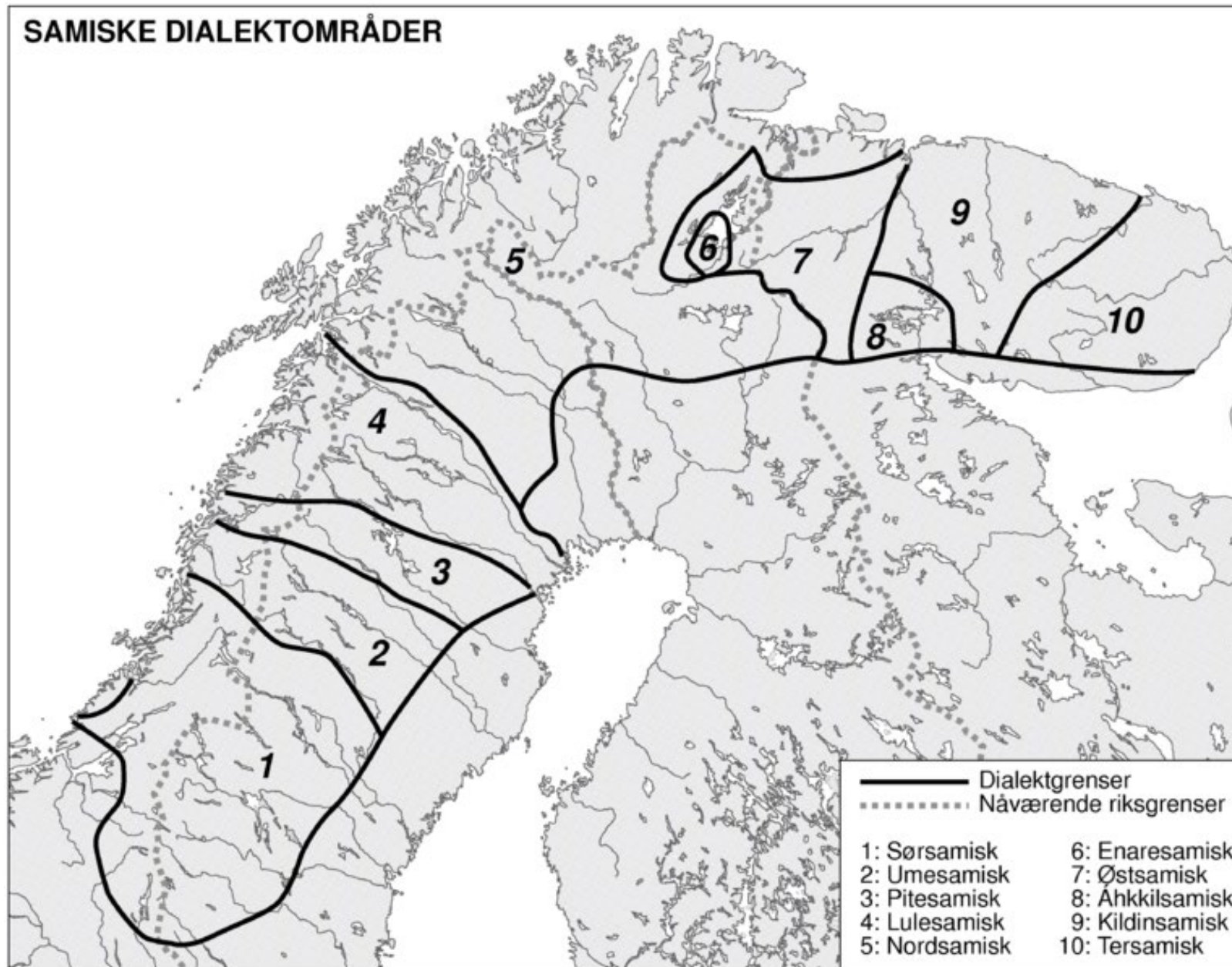

Historiske landegrensener i Nord-Europa ca. 1760. Kart ved Christiaan Sterken, først publisert i boka *Meeting Venus* red. Sterken & Aspaas, 2013: <https://hdl.handle.net/10037/5195>

Den svarte streken gir en pekepinn på hvor langt sør Sápmi/Lapponia strakte seg på 1700-tallet

SAMISKE DIALEKTOMRÅDER

Oversikt over samiske dialekter. Kart ved Lars Ivar Hansen, hentet fra *Historisk leksikon*, 3. utg. (1999), nettutgave ved Norsk lokalhistorisk institutt.

<https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Samet> (hentet 2. feb. 2023)

THOMAS VON WESTEN (1682–1727)

- Utnevnt til *lector* ved Katedralskolen og leder for «Finnemisjonen»
- Høyeste leder for Katedralskolen; lektor sto over rektor
- Vektla samiskundervisning, både privat (*Seminarium domesticum*) og innenfor katedralskolen (*Seminarium scholasticum*)
- Målet var å undervise fremtidens misjonær; samene skulle kristnes

HANS SKANKE (1679 – 1739)

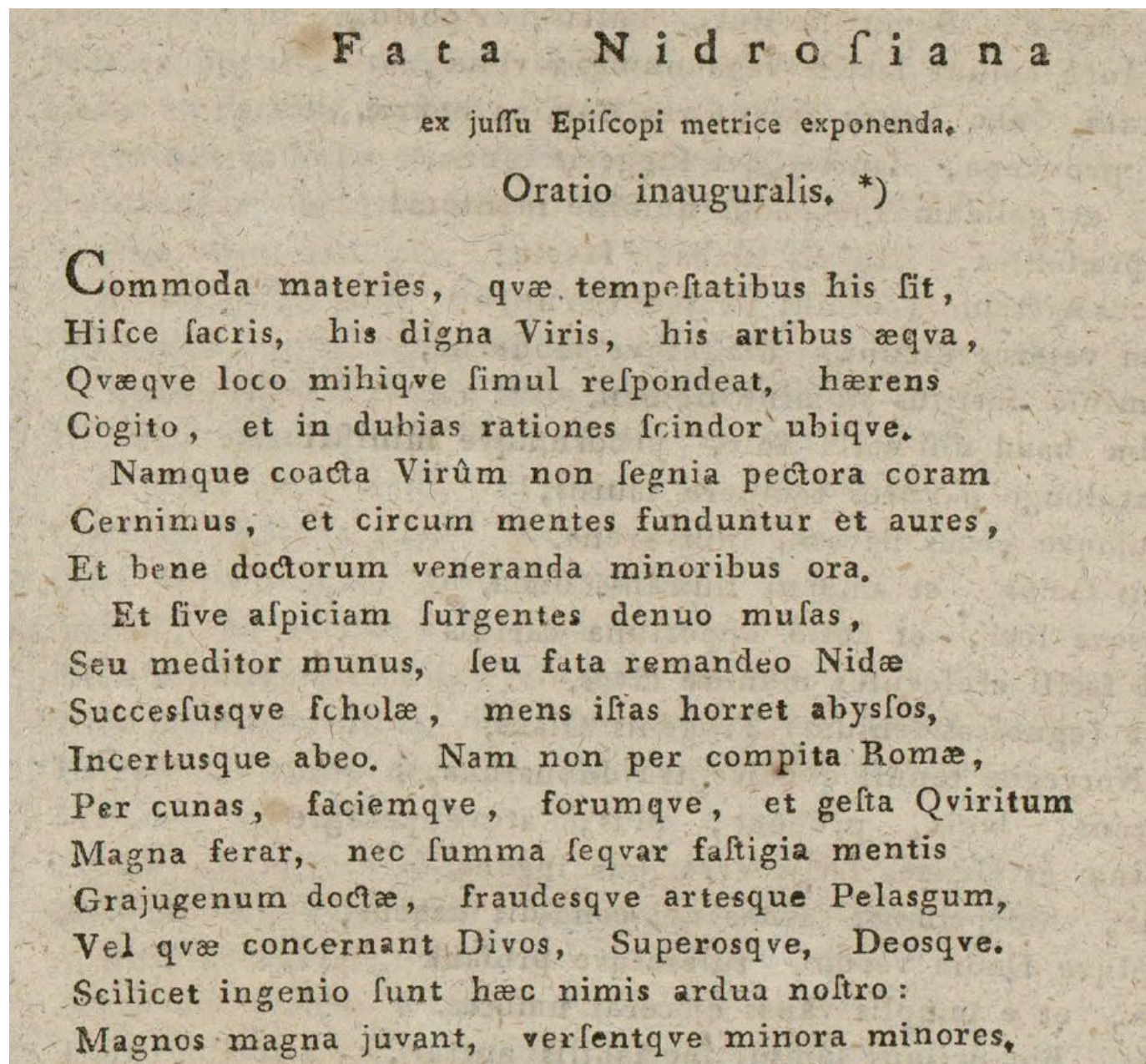
Samemisjonær og skolemann

Mest kjent som assistent
for Th. von Westen

Rektor 1728–1734

Skrev flere verk på dansk

Men også...

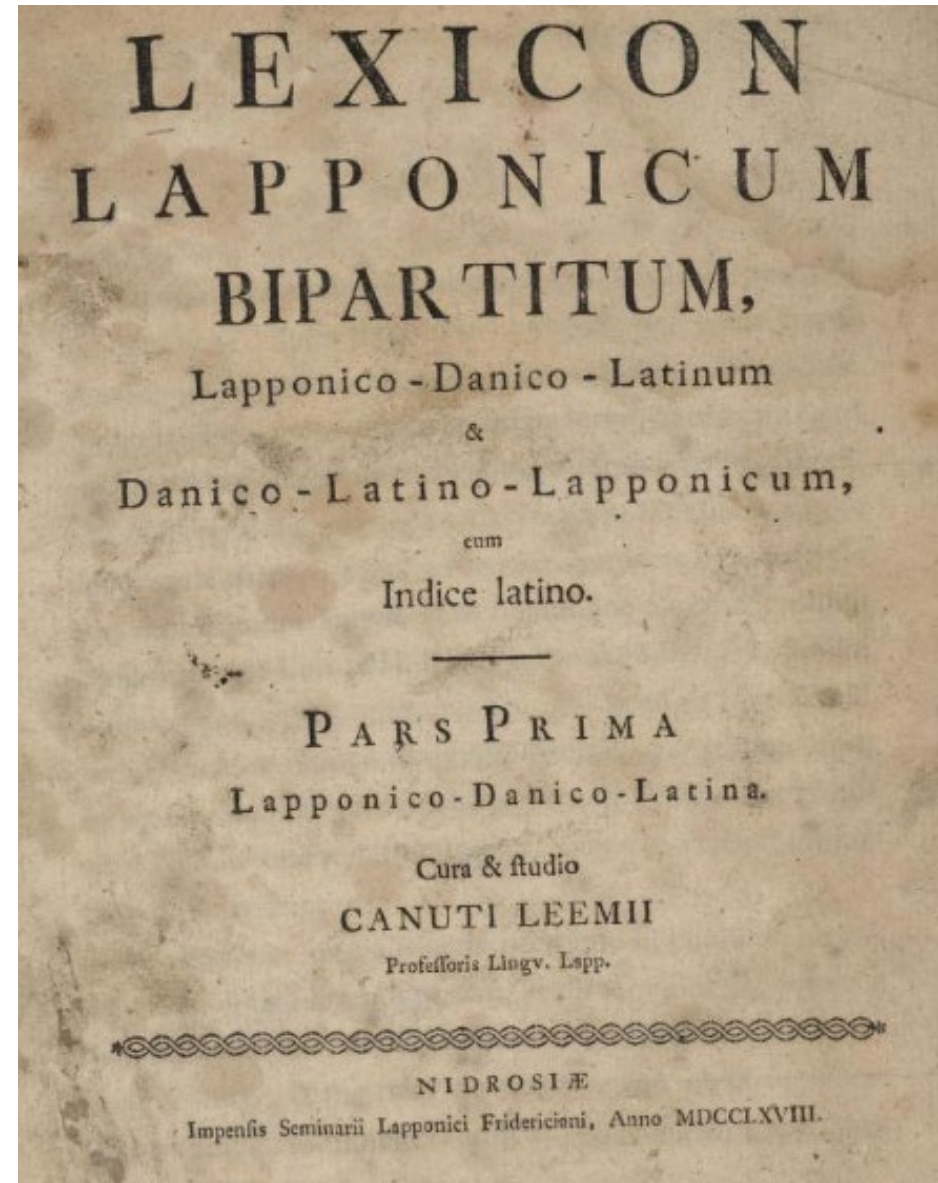

https://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/article/view/868

(hentet 2. feb. 2023)

KNUD LÆEM (1697–1774)

- Elev av von Westen
- Misjonær i Finnmark 1725–1734
- Utnevnt til *Professor linguae Lapponicae* i 1752
- Virket som lærer ved *Seminarium Lapponicum Fridericianum* 1752 til sin død
- Skrev flere bøker...

<https://www.nb.no/items/f7147c85118952098ba3af3b2b513745>

(hentet 2. feb. 2023)

KATEDRALSKOLEN SOM LATINBASTION

«Trondhjems skole hadde mellem sine rektorer ikke faa grundlærde mænd, og navnlig har den blant disse gjennom 3 aarhundreder kunnet tælle flere fremragende latinere end nogen anden norsk skole»

Andreas Emil Erichsen, *Trondhjems katedralskoles historie* 1911,
s. 92–93

«... denne skole (hvorfra der sikkert er utgået flere gode latinere end fra nogen av våre skoler)»

Erichsen 1911, s. 196

Andreas Borrichius

Mag. Anders Borchs navnetræk.

I et exemplar av Plutarch (Frankf. 1599). Videnskapselskabet's bibliotek.

ANDERS IVARSSØN BORCH (1664–1709)

Rektor 1693–1709

Skrev polemiske verk
til forsvar for «ren» latin

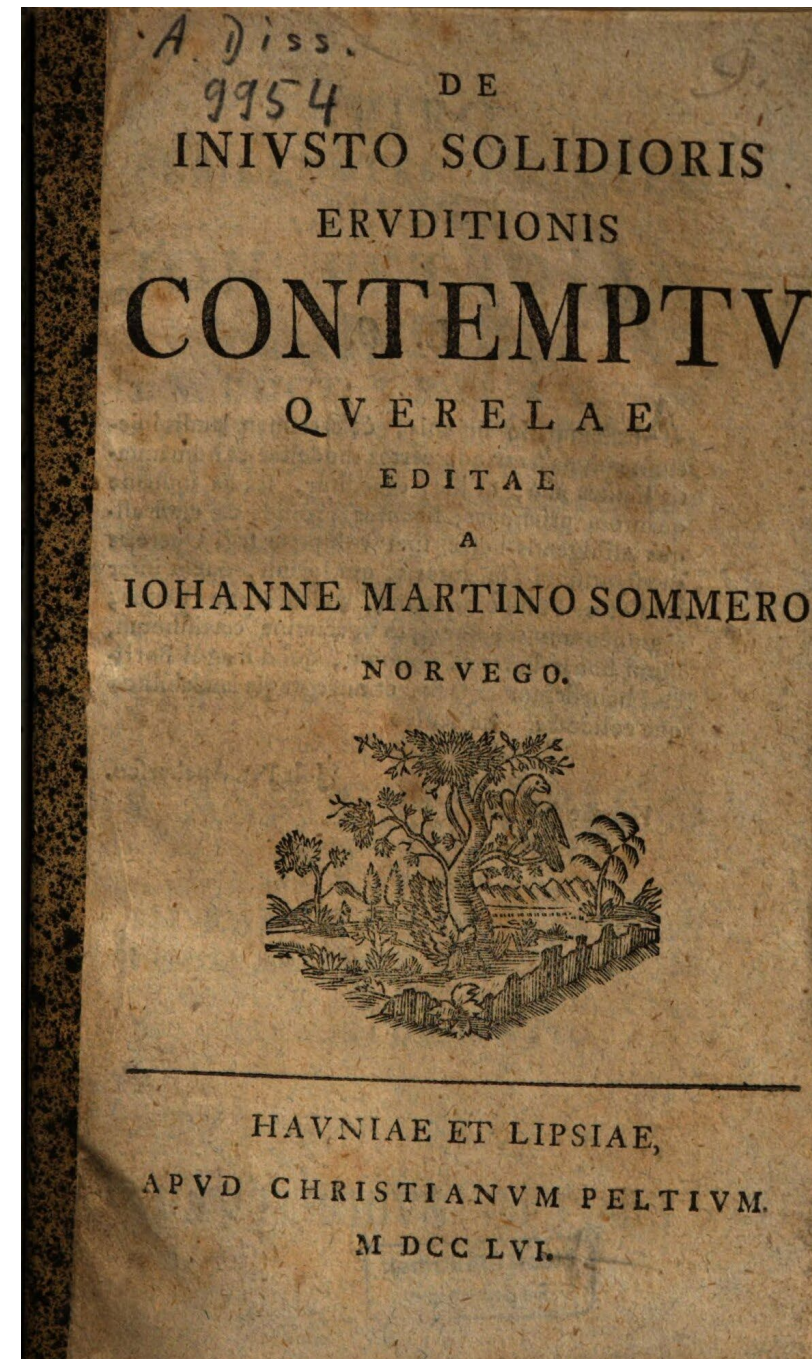
HANS MORTEN SOMMER (1735 – 1791)

Uteksaminert 1752

Skrev flere latinske verk

En klassisk klassisk filolog

Jurist

<https://mdz-n-resolvi.ng.de/urn:n:de:bsb11077382-1>

GERHARD SCHØNING (1722 – 1780)

Elev under rektor Benjamin Dass

Rektor 1751–1765

1760 Medstifter av Det Kongelige Norske Vitenskapselskapet

1765–1773 Professor, Sorø Akademi

1773–1775 Kulturhistorisk forskningsreise i Norge

1775–1780 Riksantikvar i København

Skrev en lang rekke historiske avhandlinger på dansk

Men også ...

SOLIS IN SEPTENTRIONE OCCIDUI
REDITUS FESTIVUS,
SIVE
DE FESTO, POST OCCIDUI SOLIS REDITUM
IN SEPTENTRIONE OLIM CELFBRATO
PROGRAMMA,
QVO SERENISSIMI ET AUGUSTISSIMI
MONARCHÆ AC PRINCIPIS
CHRISTIANI
SEPTIMI,

DANIÆ ET NORVEGIÆ, VANDALORUM, GOTHORUMQUE REGIS, DUCIS SLESVICI,
HOLSATIÆ, STORMARIÆ ET DITHMARSIE, COMITIS IN OLDENBORG
ET DELMENHORST.

PRIMA POST SUMTAS IMPERII HABENAS NATALITIORUM
SOLENNIA, D. IV. CALEND. FEBRUAR.

FAUSTIS OMINIBUS,

PIAQUE ET SUPPLICI VOTORUM NUNCUPATIONE PUBLICE CELEBRANDA,

INDICIT,

AD EAMQUE REM, RITE PROCURANDAM,
ORATIONEM

DNO. JOHANN^AE ERICI,

UTRIUSQUE JURIS PROFESSORE.

IN FREQUENTI AUDITORUM COETU RECITANDAM PRONUNTIAT
ACADEMIA EQVESTRIS SORANA,

PER

GERHARDUM SCHÖNING,

ELOQUENTIÆ ET HISTORIARUM PROFESSOREM.

TYPIS REGIÆ EQVESTRIS ACADEMIÆ SORANÆ.

EXCUDERAT JONAS LINDGREN, ACADEMIÆ TYPOGRAPHUS.

Shønings *programmata* (1766–1773)

<i>Solis ... occidui reditus</i>	CHRISTIAN VII birthday	1766 Jan
<i>De anni ejusqve computandi ratione</i>	FREDERIC V burial	1766 March
<i>De anni ratione continuatum</i>	CAROLINA MATHILDA marriage	1766 Nov
<i>De anni ratione ... tertio continuatum</i>	CHRISTIAN VII birthday	1767 Jan
<i>[De anni ratione ... pars iv]</i>	CAROLINA MATHILDA coronation	1767 May
<i>Fundamenta narrationis Herodoti de Scythia</i>	CHRISTIAN VII birthday	1768 Jan
<i>[... de Scythia ... pars ii]</i>	CHRISTIAN VII birthday	1769 Jan
<i>[... de Scythia ... pars iii]</i>	CHRISTIAN VII birthday	1770 Jan
<i>[... de Scythia ... pars iv]</i>	CHRISTIAN VII birthday	1771 Jan
<i>[... de Scythia ... pars v]</i>	CHRISTIAN VII birthday	1772 Jan
<i>De fide et auctoritate monumentorum</i>	CHRISTIAN VII birthday	1773 Jan

JOHANN ERNST GUNNERUS (1718–1773)

Elev katedralskolen i Christiania

Studier i Halle og Jena

Intermezzo i København 1750-tall og tidlig 1770-tall

Biskop Trondhjem 1758–1773

Medstifter og drivende kraft bak DKNVS

Skrev en masse på dansk, tysk og latin

Blant annet ...

https://de.wikipedia.org/wiki/Johan_Ernst_Gunnerus#/media/Datei:Johann_Ernst_Gunnerus.jpg

(hentet 2. feb. 2023)

JO. ERN. GUNNERI,

Theologie & philosophiæ Doctoris, nec non dioceseos nidrosiensis,
in Norvegia, Episcopi,

FLORA NORVEGICA,

Observationibus præsertim œconomicis

Panosque norvegici locupletata.

P A R S P R I O R

cum iconibus.

Barthol. de M. D. D. 90.

*Si peregrinari luberet, in ipsa hac patria sollicita cura inquiremus
berbas inquilinas & numero plures & virtute præstantes, & passim de sin-
gulis incolarum observationes conquiremus, a quibus discere neminem pudere
debet.*

NIDROSIE, A. O. R. MDCCLXVI
typis Vindingianis.

Prostat Hafniæ apud bibliopolam Pelt & Nidrosiæ apud
typographum Vindingium.

Germ. *Kleines Wilder Rapunzel*, Tab. Angl. *The lesser round-leaved
Bellflower.*

Habitat minor, rotundifolia vulgaris C. B. ubiq. in pratis.

Flores recentes cum lana & linteo manibus tantum fricati caeruleo; cocti
autem dilute viridi tingunt colore. Ström. Exteri etiam pigmentum viride
e floribus parant. Schwenchfeldio aliisq. testibus.

CCCLXIII. *EQUISETUM arvense*, scapo fructificante nudo; sterili frondoso.
*Linu. fl. sv. 921. Kniph. cent. I & II. Ström. fundam. 1. 87. Mull. fridk.
190. Paull. occ. 64. Pharm. Equiseti herba.*

Norv. *Kierringrok*, *Snelgras*, Sundmöris etiam *Hestefvel*. Ström. Dan.
Stude-Kne. Lapon. Varangriæ *Suobbofuoine*; Qvenis *Garva-corde*, in pl. *Garva-
Cordbet*. Weld. Svec. *Rosfrumpa*, *Ruggröcka*, *Gjökkbet*. Germ. *Kannekraut*, *Tau-
beurock*. Angl. *Korn*, *Horsetail*. Gall. *la Queue de cheval*.

Habitat ubiq. in pratis vulgarissimum. Bobus & ovibus noxium.

CCCLXIV. *AGARICUS clavus*, stipitatus, pileo luteo, convexo, striato,
lamellis stipiteq. albis. *Linu. fl. sv. 1212. Mull. fr. 221.*

Fungus, pileo crocei splendoris particeps. *Vaill. paris. t. 11 f. 16. 17.*

Fungus minimus aurantius, mamillaris. *Idem t. 11. f. 19. 20. Norv.*

Gulhatt.

Habitat in prædio Berg, post pluvias lectus.

CCCLXV. *AGARICUS cinnamomeus*, stipitatus, pileo sordide flavo, lamellis
luteo rufis. *Linu. fl. sv. 1205. Norv. Kanelstien*

<https://www.nb.no/items/fb3adbc49093c8ccfaf47ab2bb9bc906>

(hentet 2. feb. 2023)

JOHAN NORDAHL BRUN (1745–1816)

Uteksaminert fra katedralskolen 1764

Medstifter av Det norske Selskab i København

Prest og senere biskop i Bergen 1772–1816

Betydningsfull salmedikter, norsk-patriot

Men også ...

<https://aldus.dk/fanoe/samlesskilles/dokumentation.php>

(hentet 2. feb. 2023)

41de Aargang. No. 20 for 1805.

Udgives ved Sold-Procureur Seeimuddens Enke.

Løverdagen den 18de Mai.

Hic jacet

In placida quiete fessus viator
Præpositus honorarius juxta & primarius Pastor
Ecclesiarum Ostii

Beatus GERHARDUS SANDBERG,

Natus Nidrosiæ Anno 1742.

Ipsa inde a juventute sulterus

Studiis devotus & totus in illis.

Quolibet in examine nulli secundus

Sacris in lingvis commilitonum omnium

Facile princeps.

Misus ad Finnos,

Ubi nulla campis arbor æstiva recreatur aura,

Nihil non tulit, ingratos ut vinceret

Adregnum Cælorum.

Sincerus divini numinis cultor

Sed minus aprus acutis naribus hominum hujus sæculi.

Par officio, sed cursu domesticis impar

Die decimo Mai Anno 1805.

Viribus exhaustis, abripitur

Vidua, quæ vix flebilior ulla,

Filiis sex, quorum nemo adhuc valet sine cortice nare

Filiaque uni, adhuc puellula.

Sic juvenem fodes

Sic virum cominister

Sic senem Episcopus novit.

J. N. Brun.

Her hviler

i behagelig fred en utmattet reisende,
en hedret prost og tillike en fremragende hyrde

for menighetene i Os,

salige GERHARD SANDBERG.

Født i Trondhjem i året 1742,

helt fra sin ungdom strengt

hengiven til studier og oppslukt fullstendig av disse;

sto ikke tilbake for noen i noen eksamen;

i de hellige språk blant alle sine medstudenter

en ubestridt ener.

Som misjonær blant samene,

hvor ikke noe tre vekkes til live på markene av sommerlig varme,

utholdt han alt, for å vinne de utakknemlige

for Himmelriket.

En renhjertet dyrker av den hellige guddom,

men ikke helt tilpasset den forfinede smak hos menneskene i dette tideverv;

en mann for sitt kall, men ikke en mann for de hjemlige sysler.

Den tiende mai i året 1805

var kreftene slutt; han ble revet vekk

fra sin enke, som sørger mer enn noen;

fra sine seks sønner, hvorav ingen ennå er sterk nok til å klare seg på egenhånd;

fra sin ene datter, fremdeles en liten pike.

Slik lærte kameraten den unge,

den geistlige kollega den voksne,

biskopen den gamle mannen å kjenne.

J. N. Brun.

Bergens Adresse-Contoirs Efterretninger, 1805. Digitalisert av norske fag-
og forskningsbibliotekers fjernlåntjeneste

Oversettelse ved Per Pippin Aspaas, publisert i *Klassisk Forum* Nr. 1–2/2021

<https://hdl.handle.net/10037/24358>

En liten dybdeboring ...

Maximilian Hells besøk i 1768 og 1769

og Niels Krog Bredals vers i den forbindelse

Sammensmelting av Trondheim som militær, statlig-administrativ,
kirkelig og utdanningsmessig hovedstad

med latinen

MAXIMILIAN HELL (1720–1792) & JOANNES SAJNOVICS (1733–1785)

To jesuitter, reiste til Vardø i 1768–69 for å observere venuspassasjen

Passerte Trondhjem juli–aug. 1768 og aug.–sep. 1769

Skrev en rekke lærde avhandlinger om reisen, bl.a. om astronomi, nordlyset, samisk språk, samt reisedagbøker, brev m.m.

Tett samarbeid med Gunnerus, innvalgt i DKNVS

Også: Sjelesørgere for garnisonen på Kristiansten, etter avtale med general von der Osten

Kobberstikk fra ca. 1772

Digitalisert av billedsamlingen,
Nasjonalbiblioteket (Oslo)

*R. P. MAXIMILIANUS HELL, e. S. I.
Astronomus Regio Caesaris, observato feliciter Transitu Veneris ante Discum Solis die 8. Junij 1769,
Wardochusii in Laponia Finnmarchica, Potis CHRISTIANI VII. Danie et
Norvegie Regis impletus, in Veste sua Laponica.
C. 2. M. J. 1772. In finibus bij. C. A. T. A. R. I. A. Comp. in Wien.*

presente Hellio utroque Comastro. hora 8va
Musica apud Comaster, usq. ad $\frac{1}{2}$ 1^{am} presentate Episcopo et Stiff. Brumbur.
Marsij. Saera. prand. apud Episcopu. post quod discipulus 5. Com. 9.
usq. ad Cond. ibidem sumpta.

Mercurij. Saera. accepta albedo ☉ et delinas aery. Brand. Com. 13.
dum apud Comendante Generale von Osten, erat hora
quatuor. Post hora 7^a Musica apud Capitaneum Blom
in presentia Episcopi, et Stiff alior complurium.

Jovij. Saera. Observatio presentate Do. Berlin. Inuita Com. 7.
Brandij apud Friedlieb. presentate D. Comendante
Cena domi. Visitatione D. Leem. Prof. Ling. Lapponica.

Venerij. Saera, Observatio repetita. prandij domi, hora 8.
invitati fuerimus ab Electo Generali Major, in Villa Com. 6.
recusavimus eum. Visitatione Dny Berlin, ubi instru-
mento Cambam Viola representans, et asabae
elaborate vidimus. Relate Observaciones Meteorologice
anni presentij.

Sabb. Saera sub observationis fine adfuit Comendans prandij Com. 8.
dum domi, Cena apud Episcopu. qui e rebus naturalibus
presentis fuisse maxime mirum solatū habuit. nova
etiam species determinavit. Cuius Donati Microscopium
ille visisse aliqua pro collectione misit.

Fra Sajnovics' reisedagbok,
aug. 1769

«Herr Leem, professor i samisk
språk, ble avlagt et besøk.»

Maximilian Hells etterlatte
papirer ved Institut für Astro-
physik der Universität Wien.
Digitalisert av Per Pippin Aspaas.

Kobberstikk ca. 1772.

Maximilian Hells etterlatte papirer ved Institut für Astrophysik der Universität Wien. Digitalisert av Per Pippin Aspaas.

f. Sculp. A. Ecclesia, B. Domus Predicator, C. Tentorium P. Heli. d. d. d. Tentoria Laponum. e. e. e. Domus Piscatorum.

Kobberstikk ca. 1772.

Maximilian Hells etterlatte papirer ved Institut für Astrophysik der Universität Wien. Digitalisert av Per Pippin Aspaas.

BIBLIOTHEK
der k.k. Sternwarte
WIEN
(Königliche Sternwarte)

N° 904
H
IV, 17

OBSERVATIO
TRANSITUS VENERIS
ANTE DISCUM SOLIS
DIE 3. JUNII ANNO 1769.
WARDOËHUSII,

AUSPICIIS
POTENTISSIMI AC CLEMENTISSIMI
REGIS DANIÆ ET NORVEGLÆ,
CHRISTIANI VII.

FACTA, K.K. UNIVERSITÄTS-STERNWARTE
WIEN

ET
SOCIETATI REGIÆ SCIENTIARUM HAFNIENSI PRÆLECTA

à
R. P. MAXIMILIANO HELL, è S. J.
ASTRONOMO CÆSAREO-REGIO UNIVERSITATIS VINDOBONENSIS,
SOCIETATIS REGIÆ SCIENTIARUM HAFNIENSIS, ET NIDROSIENSIS
MEMBRO, ATQUE ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIENSIS
MEMBRO CORRESPONDENTE.

HAFNIÆ, 1770.
Typis Orphanotrophii Regii, excudit GERHARD GIESSE SALICATH.

Originalutgave fra 1770.

Institut für Astrophysik der
Universität Wien.

Digitalisert av Per Pippin Aspaas.

NIELS KROG BREDAL (1733–1778)

Utdannet katedralskolen i Trondhjem og Universitetet i København

Debuterte litterært 1753 med et langt latinsk dikt, *Oneiro-Kosmos*

Skrev en rekke danske litterære tekster

Berømt teaterdirektør i København 1771–1778

Borgermester i Trondhjem 1761–1771

Sekretær for DKNVS og biskopens «høyre hånd»

AG
Maximil. Hell
Wardoehufio Nidrosiam (Tronthheimium) redempta feliciter observatione
franktus Venus, redueem.

Jam quæ habens veri Vatum Proconia, cernis,
 Votorum compos, dulcis Amice! redis.
 Te Treta non terrent, non terrent naufraga Saxa,
 Non Glacis strictus Pontus et Umbra Poli.
 Non ices impediunt vestiti Nubibus Alpes,
 Nivibus æternis nonque lenibus Hiems.
 Tu venis, omne vides, quod erat ^{visibile in Astris} notabile, visum
 obstantesque tibi vincis utrinque Deos.
 Taverunt dignis Phoebus, Venus, Solus ausis,
 et quæ Neptunus Numina cuncta regit.
 Gratulor . . . incolumis proprios invise Penates . . .
 Jam quoque nunc habeant hæc mea vota Deos.
Idem, qui supra.

N. K. Bredal
Idem, qui supra.

Nidrosia
 D. 1mo Septembr:
 1769.

Til den viden berømte Herr Hell

Her får man sett hva sannhet en spådomsprest evner å utsi –
 Vi har fått oppfylt hver bønn – kjæreste venn, du er her!
 Frådende strømmer, forødende skjær, alskens frykt har du trosset;
 Isbelagt hav likeså. Nordpolens knugende natt,
 Fjellkjeder innsvøpt i tåke har ikke forhindret din fremmarsj;
 Ei heller vinteren grå, dekket av eviglang snø.
 Nei, for du *kom*, og du *så* det som verdig var å observere,
 Vant over alt på din vei – kjempende guder ga tapt!
 Mot ble rettferdig belønnet av Phoebus, av Venus, av Vindgud:
 Neptun ga ordre til hver havmakt om strykende bør.
 Bravo! Til lykke! At snart du får se dine egne penater!
 Håper jeg gudene vil bidra til enda en gang.

Trondhjem,

1. september 1769

N. K. Bredal

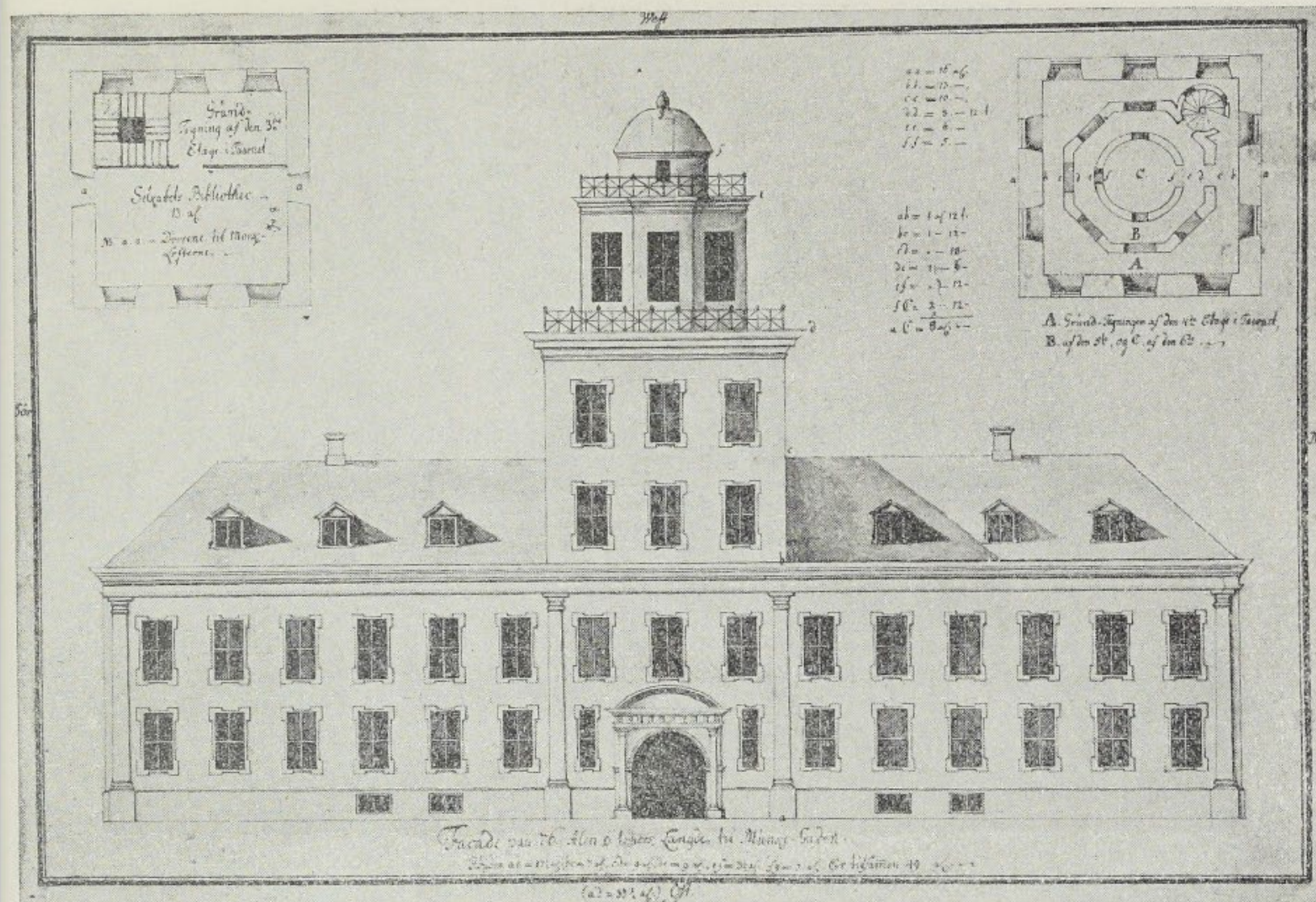
31. Jonif. Saena, utut cuperemus maxime, dici n poterant
 ad Sala, Saello destinata, instructa nondum fuerit.
 Visitatus Niffenburchum ad Excellentissimum. tum
 Episcopum, deinde Praevalem, omnes ad gaudium, sed
 Comendat ad praecipua honori significatione excepit.
 Multa de Aula Austriaca eloquentissime dixit. Litteras
 praeterea quarumdam Copias Venias deprendas missuras se frequit.
 Brandis apud Niffenburchum. post quod Visitatus Mellemar
 et Fridlieb. domi sua et et quic. hodie Consul Rufus
 Latinos obulit R. P. Hell. D. ~~Fredehale~~
 + Vult mundus decipi, decipiatur ergo! heist: Grosse Herre wollen bedient seyn
 Nulla dies sine linea, heist kein Dag ohne streich!
 Herr von Westen, komt von Norden, geht nach Süden, wird rekomandirt von Osten.

Fra Sajnovics' reisedagbok, 31. aug. 1769

Vult mundus decipi, decipiatur ergo! heist: Grosse Herre wollen bedient seyn

Nulla dies sine linea, heist kein Dag ohne streich!

Herr von Westen, komt von Norden, geht nach Süden, wird rekomandirt von Osten

Berlins tegning av den nye Katedralskolebygningen, med astronomisk tårn (aldri realiseret)

Fra Erichsen 1911

Trondhjem, Nord-Norges hovedstad

Trondhjem stift gikk fra Mørekysten til Nordkapp og Vardø

Trondhjem var den militære, statlig-administrative, kirkelige og utdanningsmessige hovedstaden i det nordafjelske

Spørsmål: Var latinen viktig her på 1700-tallet?

JÅ!

